

TADEUSZ MARSZAŁ

Uniwersytet Łódzki

FUNKCJE OBSZARU METROPOLITALNEGO ŁODZI

Abstract: Functions of the Metropolitan Area of Lodz. This paper provides an overview of concepts relating to the metropolis and the functions that it performs. Against this background the position of Lodz as a metropolitan centre has been discussed, including the city's weakness in regard to this role and the challenges it is facing in view of the globalization processes currently taking place. The main part of the study is devoted to analysis of the functional structure of the metropolitan area, which comprises 31 communes surrounding Lodz. Research findings point to considerable differentiation of this area. Three communes neighbouring on Lodz (Rzgów, Ksawerów and Andrespol), though formally designated 'as rural, have typically urban structures. The weak elements, in terms of the functional structure, of the metropolitan area of Lodz, are the communes situated in its northern and north-eastern part. The strongest concentration of metropolitan-type functions is in the centre of Lodz, while a proper metropolitan zone (with complementary functional structure developed round the central city) is lacking.

1. Metropolia i obszar metropolitalny – zarys pojęciowy

Pojęcie *metropolii* może być rozumiane wielorako. Często utożsamiane jest z ośrodkiem centralnym wyższego rzędu i traktowane jako synonim pojęcia 'duże miasto'. Dziś jednak pojęcie to rozumiane jest inaczej: jako duży ośrodek miejski o specyficznych funkcjach i powiązaniach zewnętrznych obejmujących sferę polityczną, społeczną i ekonomiczną (por. m.in. Parysek 2003 s. 20-21). W drugim rozumieniu metropolii specyfika struktury funkcjonalnej takiego ośrodka sprowadza się do silnego rozwoju sektora usług wyższego rzędu, zwłaszcza takich, jak nauka, finanse, ubezpieczenia, usługi obsługujące podmioty

gospodarcze, kultura i inne. Ponadto ważne jest, aby jednostka metropolitalna miała dobrze rozwiniętą sieć powiązań zewnętrznych, silnie rozbudowane powiązania komunikacyjne. Wreszcie, aby można było mówić o metropolii niezbędne jest włączenie miasta do sieci wielkich ośrodków pełniących funkcje ponadnarodowe i rozwój kontaktów z innymi metropoliami. To silne powiązanie z innymi ośrodkami metropolitalnymi prowadzi do częściowego uniezależnienia od regionalnego zaplecza i osłabienia powiązań regionalnych. We współczesnych definicjach metropolii jest podkreślane ich przodujące znaczenie w dziedzinach uznawanych za kluczowe dla rozwoju społeczno-gospodarczego, jak zarządzanie polityczne i społeczne, dystrybucja wysoko rozwiniętych czynników produkcji i innowacji, a także znaczenie międzynarodowe i kulturalne (por. Sleszyński 2003). Często zwraca się uwagę na liczne siedziby firm z kapitałem zagranicznym.

Metropolie są elementami sieci osadniczej i jako takie organizują wokół siebie przestrzeń geograficzną – pole oddziaływań. O ile rozwój metropolii prowadzi do częściowej erozji powiązań wyznaczanych przez zasięg oddziaływania rozumiany zgodnie z ujęciem teorii Christellera, o tyle osłabieniu więzi regionalnych towarzyszy rozwój 'obszaru metropolitalnego', który stanowi bezpośrednie zaplecze ośrodka centralnego i przejmując część funkcji metropolitalnych (np. związanych z transportem, postępowaniem techniczno-technologicznym, innowacjami, informacjami, edukacją itp.). W literaturze termin 'obszar metropolitalny' często jest odnoszony do aglomeracji miejskiej, której ośrodkiem węzłowym jest metropolia (por. Parysek 2003, s. 21). Pełniejsza wydaje się być jednak definicja stwierdzająca, że obszar metropolitalny jest to ciągły przestrzennie wielkomiejski układ osadniczy, złożony z odrębnych administracyjnie jednostek, obejmujący duże miasto lub zwarty obszar miejski – jako centrum układu oraz powiązaną z nim funkcjonalnie strefę zurbanizowaną (por. Gontarski 1973).

Dotychczasowe aglomeracje miejskie, które cechuje pewna spójność geograficzna ich centrów i peryferii, przekształcają się w metropolie lub obszary metropolitalne, które są heterogeniczne geograficznie i homogeniczne gospodarczo. Elementy ekonomiczne nadają metropoliom ich spójność, a obszar metropolitalny nie tworzy przestrzeni określonej przez czynniki fizyczne. Jest on natomiast konceptualnie określany przez swoje cechy ekonomiczne i społeczne. Pojęcia całości i specjalizacji zastępowane są komplementarnością i współpracą (por. Jałowiecki 1999a). Ważnym elementem kształtowania obszaru metropolitalnego jest myślenie w kategoriach potrzeb i warunków jego rozwoju jako całości, w któ-

rej skład wchodzi różne jednostki samorządowe. Należy pamiętać, że funkcje metropolitalne pełni nie tylko miasto, ale cały obszar metropolitalny (por. Gawryszewski i in. 1998).

Metropolizacja przestrzeni jest to proces przekształcania się przestrzeni miejskich polegający na zmianie relacji między miastem centralnym a jego zapleczem. Zmiana relacji polega na osłabieniu lub zerwaniu związków gospodarczych miasta z otaczającym regionem i zastąpieniu ich więzami z innymi metropoliami w skali kontynentalnej lub światowej. Rola regionu ogranicza się do pełnienia funkcji mieszkaniowych i rekreacyjnych dla mieszkańców metropolii, zaś nieciągłość przestrzeni oznacza, że 'sąsiadem' w sensie gospodarczym i społecznym nie jest już otaczający region, lecz położona, często w dużej odległości, inna metropolia (por. Jałowiecki 1999a).

Jednym z wyróżników metropolii i obszarów metropolitalnych są funkcje określane jako metropolitalne. W literaturze brak jest jednolitego poglądu na definicję funkcji metropolitalnych, które mają szczególnie charakter i wyznaczają rangę miasta w przestrzeni społeczno-gospodarczej. Funkcje te często są pojmowane jako synonim wszelkich funkcji wielkomiejskich kształtujących przestrzeń zewnętrzną miasta, a więc jako funkcje regionotwórcze, wiążące ośrodek centralny z jego zapleczem. Przyjmując jednak, że metropolia (a także cały obszar metropolitalny) nastawiona jest na kontakty zewnętrzne wykraczające poza własny region, takie rozumienie funkcji metropolitalnych wydaje się niewłaściwe.

Ze względu na funkcjonujące różne definicje i znaczenia pojęcia *metropolia*, istnieją tylko relatywne i subiektywne możliwości wyznaczenia funkcji metropolitalnych. Trudno jest jednoznacznie i 'raz na zawsze' określić, które funkcje budują 'metropolitalność' miasta. Zależy to od specyfiki samych funkcji, jak i charakteru struktur makroekonomicznych w danym czasie, dlatego też kryteria ich wyróżnienia powinny być elastyczne i nawiązywać do aktualnej sytuacji. Tylko niektóre funkcje łatwo określić jako metropolitalne, są to przede wszystkim tzw. usługi biznesowe, a więc służące obsłudze podmiotów gospodarczych (usługi z zakresu bankowości, reklamy, prawa gospodarczego, doradztwa inwestycyjnego, itp.). Jednak w przypadku wielu funkcji zawsze będą występować trudności w zakwalifikowaniu ich do grupy funkcji metropolitalnych. Dotyczy to w szczególności funkcji usługowych, takich jak np. ochrona zdrowia czy kultura, które w określonych sytuacjach mogą być zarówno funkcjami o charakterze lokalnym, jak i metropolitalnym (Śleszyński 2003, s. 121). Funkcje metropolitalne są

zawsze funkcjami egzogenicznymi i charakteryzują te ośrodki wielkomiejskie, w których występują instytucje reprezentujące sektor usług wyższego rzędu (usług rzadko występujących), instytucje które wykraczają swoim zasięgiem działalności daleko poza granice miasta (por. Wolaniuk 1997, s. 10-11).

Aby daną funkcję nazwać metropolitalną powinna ona spełniać kilka warunków, które wynikają z przyjętej definicji metropolii, a mianowicie powinna to być funkcja:

- zaliczana do nowoczesnych (bazujących na wiedzy i najnowszych technologiach) działów gospodarki narodowej, bądź służąca bezpośrednio lub pośrednio obsłudze działalności gospodarczej lub też zaliczana do wyspecjalizowanych usług wyższego rzędu;
- egzogeniczna, służąca rozwijaniu sieci zewnętrznych powiązań, zwłaszcza w zakresie przepływu wiedzy, informacji, kapitału, dóbr kultury i ludzi;
- budująca konkurencyjność ośrodka miejskiego w układach ponadnarodowych.

Funkcje metropolitalne mogą być pojmowane jako funkcje dominujące (będące konsekwencją monopolistycznej pozycji na rynku oraz silnej dynamiki gospodarczej, technologicznej i kulturalnej), kontrolne (w sferze ekonomicznej, politycznej społecznej, kulturalnej i technicznej) oraz funkcje budujące międzynarodowy charakter powiązań miasta i ponadregionalną rangę miasta (por. Maik 2003, s. 13).

Funkcje metropolitalne są generowane przede wszystkim przez (Parysek 2000a):

- obecność instytucji reprezentujących struktury kierowania i zarządzania międzynarodowych korporacji gospodarczych;
- obecność struktur kierownictwa światowych instytucji finansowych (banki) i głównych regulatorów rynków kapitałowych (giełdy);
- szybkie i częste połączenia komunikacyjne z głównymi ośrodkami życia gospodarczego;
- obecność najwyższego standardu placówek naukowych (uniwersytety, instytuty badawcze) i technologicznych (centra nowych technologii, technopolie, parki technologiczne);
- działanie najwyższej rangi placówek kulturalnych (muzea, galerie, opery, orkiestry symfoniczne, teatry) i odbywanie się imprez oraz festiwali artystycznych;
- wyjątkowość *milieu* miasta, wynikająca z jego położenia, specyfiki atmosfery, standardu bazy noclegowej i gastronomicznej, instytucji rozrywki.

Wśród cech określających stopień rozwoju funkcji metropolitalnych można wymienić: potencjał ludnościowy, gospodarczy oraz intelektualny i kulturalny, stopień rozwoju usług wyższego rzędu, dostępność przestrzeni, powiązania ekonomiczne i społeczne. Cechą współczesnych metropolii jest także występowanie specyficznych struktur przestrzenno-funkcjonalnych, tj. obszarów o charakterystycznej formie użytkowania terenu i odpowiednim zagospodarowaniu przestrzennym: centrum administracyjno-gospodarczego, kulturalno-artystycznego, handlowego, komunikacyjnego oraz centrum władzy administracyjnej i portu lotniczego (por. Parysek 2003, s. 24-25).

2. Funkcje metropolitalne – specyfika Łodzi

Funkcje metropolitalne decydują o wyjątkowej pozycji danego miasta w strukturze sieci osadniczej i świadczą o osiągnięciu określonego poziomu rozwoju. Są to funkcje egzogeniczne, wyższego rzędu które pojawiają się gdy dana jednostka osadnicza dysponuje odpowiednio dużym i zróżnicowanym potencjałem demograficznym i gospodarczym. Nie we wszystkich opracowaniach badawczych Łódź uznawana jest za metropolię (por. np. Pięta-Kanurska 2004), przy czym uznanie 'metropolitalności' miasta zależy od kryteriów wyjściowych i warunków granicznych, jakie przyjmuje dany autor dla pojęcia metropolii¹. Niewątpliwie Łódź jest miastem, które ma funkcje metropolitalne, choć wykształcone w różnym stopniu. Natomiast otwartą pozostaje kwestia, czy miasto wypełnia kryteria stawiane ośrodkom metropolitalnym i jakiego rodzaju metropolią jest, lub ma szansę stać się w przyszłości.

Historyczne aspekty rozwoju funkcjonalnego Łodzi były szeroko analizowane przez wielu przedstawicieli łódzkiego ośrodka geograficznego (m.in. Liszewski 1999, 2001; Marszał 2004). Powszechnie uznaje się, że istotną rolę w kształtowaniu funkcji metropolitalnej Łodzi miały instytucje związane przede wszystkim z nauką i szkolnictwem wyższym, kulturą i sztuką, ochroną zdrowia. Wśród instytucji budujących 'metropolitalność' Łodzi najczęściej wspomina się:

- szkoły wyższe (w 2002 r. 17 placówek akademickich, w tym 7 państwowych; 94,3 tys. studentów; ok. 5 tys. nauczycieli akademickich);

¹ Jeśli przyjąć jako kryterium wymienione przez Jałowieckiego (1999b) za Soldatos (1987) 10 cech miasta metropolii to właściwie żadne z polskich miast (z wyjątkiem, ale tylko do pewnego stopnia Warszawy) nie można zaliczyć do metropolii.

- instytucje naukowo-badawcze i pokrewne (łącznie blisko 40 instytutów naukowo-badawczych, ośrodków badawczo-rozwojowych, placówek Polskiej Akademii Nauk, archiwum państwowe);
- instytucje kultury (w 2001 r. 8 teatrów dramatycznych, opera, teatr muzyczny, filharmonia, 10 muzeów, 7 bibliotek publicznych);
- urząd wojewody oraz zespolone (działające pod zwierzchnictwem wojewody) organy administracji rządowej;
- organy sprawiedliwości (Prokuratura Apelacyjna, Wojskowa Prokuratura Garnizonowa, Sąd Apelacyjny, Ośrodek Zamiejscowy NSA);
- obiekty noclegowe (w 2001 r. łącznie 38 hoteli, moteli i pensjonatów dysponujących 4,8 tys. miejsc noclegowych);
- instytucje finansowe i ubezpieczeniowe (kilkanaście oddziałów lub filii banków; ponad dwadzieścia biur ubezpieczeniowych);
- wyspecjalizowaną opiekę medyczną (w 2001 r. łącznie 23 szpitale, w tym kilka klinicznych i wysoko specjalizowane ośrodki zdrowia);
- środki masowego przekazu (ośrodek radiowo-telewizyjny, prasa);
- kompleks bazarów o znaczeniu ponadregionalnym (Rzgów, Tuszyn, Głuchów);
- przyszłość Łodzi jako węzła komunikacyjnego (skrzyżowanie autostrad, lotnisko).

Poza Łodzią, w strefie obszaru metropolitalnego, instytucji, które mogą pretendować do budowy rangi metropolitalnej aglomeracji łódzkiej jest jednak bardzo niewiele (np. siedziby dwóch prywatnych szkół wyższych w Zgierzu i jednej w Pabianicach).

O stopniu rozwoju Łodzi jako ośrodka metropolitalnego w pewnej mierze świadczy napływ do miasta firm i osób z zagranicy. W Łodzi zarejestrowanych jest ponad 92,3 tys. firm (2003 r.), w tym zaledwie 1327 to spółki z udziałem kapitału zagranicznego, co stanowi 1,4% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych. Jest to wskaźnik bardzo niski, nawet jeśli przyjąć, że średnia wielkość firmy z udziałem kapitału zagranicznego jest większa niż w przypadku firm całkowicie polskich. Na tle całego miasta zdecydowanie wyróżnia się Śródmieście, w którym ma swoje siedziby 412 spółek z udziałem kapitału zagranicznego, co stanowi 3,1% ogólnej liczby firm w tej dzielnicy. Natomiast w obszarze metropolitalnym Łodzi (wyluczając samą Łódź) działa zaledwie 310 firm z kapitałem zagranicznym, przy czym są one zlokalizowane przede wszystkim w okolicznych miastach (Pabianice – 57; Zgierz – 39, Konstantynów 20, Tuszyn i Ozorków po 18, Aleksandrów –16). Jedynymi gminami nie posiadającymi statusu miejskiego, w których funkcjonuje większa liczba firm zagranicznych są Rzgów (35) i Ksawerów (14).

Od 2003 r. region łódzki notuje rosnące zainteresowanie wykupem ziemi przez cudzoziemców², co ma związek z napływającymi do aglomeracji inwestycjami zagranicznymi. Są to przede wszystkim wielkie koncerny kupujące ziemię pod budowę zakładów, m.in. Gillette (20 ha na Józefowie w Łodzi), Philips (2 ha w centrum pod budowę centrum księgowo-usługowego), włoski Merloni i niemiecki Bosch (łącznie 12 ha). W Łodzi ziemię kupiły współpracujące z Boschem i Merloni firmy Prettl, Wirthwein, Coco-Vedrk, Hirsch i Drahtzung (łącznie 12 ha), Horyzont (inwestor centrum handlowego Manufaktura), Wrangler oraz niemiecko-luksemburski VF Polska.

Na zewnętrzne powiązania metropolitalne Łodzi składają się również międzynarodowe konferencje naukowe, ważne wydarzenia kulturalne, imprezy targowe, itp. (w 2001 r. w 19 targach wzięło udział 105 wystawców zagranicznych, a 41,7 tys. turystów zagranicznych skorzystało z łódzkich obiektów noclegowych).

Trudno jednak nie zauważyć, że wszystkie te argumenty budujące obraz Łodzi metropolitalnej nie wystarczają na zakwalifikowanie tego ośrodka do rzędu metropolii europejskich. Nawet na tle innych wielkich ośrodków miejskich, pozycja Łodzi w rankingu cech świadczących o sile funkcji metropolitalnych nie jest zbyt korzystna. Badania nad atrakcyjnością inwestycyjną miast polskich jeszcze kilka lat temu stawiały Łódź w gorszej pozycji nie tylko niż Warszawa, Poznań, Wrocław, Kraków i Gdańsk, ale także Katowice czy Szczecin (por. Swianiewicz, Dziemianowicz 1998). O tak niskiej atrakcyjności Łodzi decydują mniejsza niż w innych ośrodkach chłonność rynku, gorszy klimat społeczny, słabsza infrastruktura techniczna i otoczenie biznesu, małe możliwości wypoczynkowe, a przede wszystkim słaba dostępność komunikacyjna (brak lotniska, niewystarczające połączenia kolejowe i drogowe). Ta niska ocena Łodzi znajdowała swoje odzwierciedlenie w cenach lokali biurowych i powierzchni handlowych, które w drugiej połowie lat 90. kształtowały się na poziomie ok. 50% cen analogicznych powierzchni w Warszawie czy Poznaniu (por. Jałowiecki 1999b, s. 127). Także ceny uzbrojonych działek w centrum Łodzi i tzw. dobrych dzielnicach nie tylko znacznie odbiegały od cen warszawskich, ale były niższe niż w Gdańsku, Wrocławiu, Krakowie i Poznaniu – co można traktować jako rezultat niskiej atrakcyjności miasta, ale także jako istotny atut zwiększający jego konkurencyjność w zabieganiu o zagranicznych inwestorów.

² W 2003 r. w woj. łódzkim sprzedano obcokrajowcom 256 ha, a na zakup kolejnych 160 ha wydano zezwolenie. Najwięcej ziemi kupili Niemcy (ponad 100 ha), Luksemburczycy (74 ha), Holendrzy (37 ha) i Koreańczycy (21 ha) oraz Francuzi (8 ha).

Inne badania wskazują, że tylko nieco ponad 13% zatrudnienia w przemyśle Łodzi przypada na działy technologicznie intensywne oparte na technologii innowacyjnej, kolejne 7-8% na działy technologicznie intensywne opierające się na dostawach komponentów, reszta to zatrudnienie w działach praco- lub surowcochłonnych lub standardowej produkcji o bazowej technologii. Sprawia to, że Łódź można określić jako ośrodek sterowany przez pracę, powolnie wchodzący w etap sterowany przez kapitał, a stopień nowoczesności produkcji przemysłowej jest niższy niż średnio w kraju (Gaczek 2004). Słabą kondycję gospodarki miasta potwierdza niski poziom PKB na mieszkańca (w 2001 r. 2,5 raza mniejszy niż w Warszawie, blisko 2 razy mniejszy niż w Poznaniu, i o 25-30% mniejszy niż we Wrocławiu i Krakowie), zaś liczba inwestycji zagranicznych, jak i innowacyjność podmiotów gospodarczych plasuje Łódź na ostatnim miejscu wśród ośrodków liczących powyżej 500 tys. mieszkańców (por. Nowakowska 2004).

Odbiciem istnienia funkcji metropolitalnych w przestrzeni miasta jest m.in. wytworzenie centrum wielkomiejskiego, które wyróżnia się spośród pozostałych terenów miejskich koncentracją instytucji usługowych wyższego rzędu, miejscem w którym dochodzi do wymiany dóbr, informacji i myśli. Szkoły wyższe, placówki naukowo-badawcze i muzea skoncentrowane są w Łodzi przede wszystkim na terenie Śródmieścia – w przestrzeni wyraźnie wyróżniają się kampus uniwersytecki w okolicach ulic Narutowicza, Matejki, Pomorskiej, kompleks politechniki przy al. Politechniki, ks. Skorupki i Piotrkowskiej, kompleks ASP przy ul. Strykowskiej i Wojska Polskiego oraz, pozostający w budowie, kompleks Uniwersytetu Medycznego przy ul. Pomorskiej i Czechosłowackiej. Rozwój funkcji metropolitalnych niesie ze sobą istotne konsekwencje strukturotwórcze. Funkcje metropolitalne oraz ogólnie funkcje wyższego rzędu są obecnie najważniejszym czynnikiem wpływającym na kształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej obszarów centralnych miasta (por. Śleszyński 2003, s. 129-132).

Podstawowe wyzwania stojące przed Łodzią w dążeniu do poprawy pozycji metropolitalnej to (por. Nowakowska 2004):

- modernizacja struktury gospodarczej i dynamizacja rozwoju gospodarczego;
- poprawa zewnętrznej dostępności komunikacyjnej, przede wszystkim połączeń z Warszawą oraz w układzie międzynarodowym;
- wyeksponowanie i uaktywnienie istniejącego potencjału akademickiego i badawczo-rozwojowego;
- dynamizacja życia kulturalnego miasta;

- polepszenie jakości przestrzeni miejskiej (warunków życia);
- poprawa estetyki miasta i zmiana jego wizerunku;
- uporządkowanie przestrzeni miasta.

Należy także zwrócić uwagę, że w przypadku metropolii istotny jest nie tylko osiągnięty poziom rozwoju miasta i jego aktualne miejsce w sieci wielkich miast. Nie mniej ważny dla istnienia metropolii jest sam proces rozwoju, jego struktura i dynamika. Brak czy zbyt wolne przemiany w sferze gospodarczej, technologicznej czy kulturalnej muszą w konsekwencji prowadzić do spadku konkurencyjności ośrodka i jego degradacji w hierarchii globalnej sieci metropolii. Te procesy polegają nie tylko na rozwoju ośrodka centralnego, ale również na budowie stref metropolitalnych. Wzrost metropolii może odbywać się różnymi drogami m.in. przez napływ ludności (dodatni bilans migracji) i rozszerzanie granic zainwestowania miejskiego. W tym kontekście trudno nie zauważyć, że sytuacja Łodzi nie przedstawia się najkorzystniej (odpływ ludności i słabe zainwestowanie w strefie podmiejskiej). Dlatego warto przypomnieć, że zasadniczo można wyróżnić dwa modele kształtowania się metropolii (por. Jałowiecki 1999b, s. 33). Pierwszy to wzrost i przekształcenia obszaru aglomeracji miejskiej (np. Paryż), zaś drugi to powstanie metropolii przez wzajemne powiązanie dwóch, lub więcej aglomeracji i miejscowości relatywnie blisko względem siebie położonych, które tworzą tzw. grona (*clusters*, np. Randstad). Być może ten drugi wariant mógłby mieć zastosowanie w przypadku aglomeracji Warszawy i Łodzi wzmacniając, dość słabą, pozycję polskich miast na mapie europejskich metropolii. Utworzenie bipolarnego układu metropolitalnego i połączenie dwóch sąsiadujących aglomeracji w jeden zintegrowany region miejski miałoby istotny wpływ na rozwój funkcji metropolitalnych Łodzi. Jednak taki układ rzadko wykształca się samoistnie, wymaga więc decyzji administracyjnych o lokalizacji np. nowych inwestycji celu publicznego (por. Kuciński *et al.* 2002).

3. Struktura funkcjonalna obszaru metropolitalnego

W wielu dotychczasowych badaniach (m.in. badania Liera i Korcellego z końca lat 60.) obszar czy region metropolitalny był utożsamiany z aglomeracją, a do jego delimitacji posługiwano się z reguły takimi kryteriami, jak gęstość zaludnienia czy cechy zagospodarowania przestrzeni (intensywność i charakter zabudowy). W strefie oddziaływania aglomeracji miejskich większość jednostek przestrzennych (gmin)

ma funkcje mieszane, a złożona struktura funkcjonalna tych terenów wynika z rozwoju funkcji rolniczej, ale też działalności pozarolniczych, głównie usługowych i produkcyjnych. Struktura funkcjonalna gmin podmiejskich kształtuje się pod wpływem procesów urbanizacyjnych i rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej, często prowadzonej przez gospodarstwa rolne.

W procesie rozwoju funkcji metropolitalnych istotna jest konkurencyjna pozycja całego obszaru metropolitalnego jako miejsca działalności gospodarczej (warunkująca m.in. napływ inwestycji). Jednak obszary metropolitalne składają się z jednostek pozostających w jurysdykcji różnych władz lokalnych i charakteryzują się z reguły dość znacznym zróżnicowaniem wewnętrznym tak pod względem funkcji, struktury społecznej, jak i sposobu zagospodarowania przestrzeni. Decydują o tym warunki demograficzne, społeczne, dostęp do infrastruktury, lokalna przedsiębiorczość, inicjatywa władz samorządowych i czynniki zewnętrzne. Zachodzące w obszarach metropolitalnych procesy sprowadzają się do koncentracji różnego rodzaju funkcji w tych obszarach, ale też do dekoncentracji pewnych funkcji w ramach samego obszaru metropolitalnego.

Zakres przestrzenny badania funkcji obszaru metropolitalnego Łodzi obejmuje teren pięciu powiatów: brzezińskiego, łódzkiego wschodniego, pabianickiego i zgierskiego oraz miasta Łodzi. Na potrzeby analizy przyjęto podział tego obszaru na jednostki badawcze, przy czym jako odrębną jednostkę traktowano: każdą gminę miejską lub wiejską, miasto wchodzące w skład gminy miejsko-wiejskiej, tereny wiejskie wchodzące w skład gminy miejsko-wiejskiej oraz dzielnice Łodzi. Łącznie badany obszar metropolitalny został podzielony na 31 pozałódzkich jednostek terytorialnych i 5 dzielnic Łodzi.

Celem analizy jest:

- określenie zróżnicowania przestrzennego i stopnia rozwoju poszczególnych funkcji;
- wskazanie struktury funkcji gospodarczych w każdej z jednostek wchodzących w skład obszaru metropolitalnego;
- identyfikacja najsilniej rozwiniętych funkcji podstawowych.

Badanie przeprowadzono w odniesieniu do podstawowych funkcji gospodarczych³ oraz funkcji mieszkaniowej. W ramach badania funkcji gospodarczych odrębnie przeprowadzono analizę funkcji rolniczych i pozarolniczych działalności gospodarczych, o czym zadecy-

³ Analizie funkcji gospodarczych Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego poświęcone jest również opracowanie Marszałka (2005), w druku.

dowała diametralnie różna specyfika tych sektorów gospodarki narodowej, jak i zakres oraz sposób gromadzenia danych statystycznych. Badanie funkcji pozarolniczych przeprowadzono w podziale na sektory gospodarki narodowej obejmujące:

- przetwórstwo przemysłowe, wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę oraz budownictwo;
- usługi podstawowe (handel hurtowy i detaliczny oraz naprawy, hotele i restauracje, transport, gospodarkę magazynową i łączność oraz pozostałą podstawową działalność usługową);
- usługi wyższego rzędu (pośrednictwo finansowe, obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, administracja publiczna, obrona narodowa, obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, edukacja oraz ochrona zdrowia i opieka społeczna).

Przyjęty podział był rezultatem zgrupowania w sektory poszczególnych rodzajów działalności gospodarczej pogrupowanych w sekcjach zgodnie z Polską Klasyfikacją Gospodarki. Analizą szczegółową nie objęto, często traktowanej odrębnie, funkcji turystyczno-rekreacyjnej, ponieważ badanie tej funkcji wymaga zastosowania bardziej złożonych i trudniej dostępnych mierników, zaś od strony oferty turystycznej działalność ta stanowi jeden z elementów sektora usług. W kolejnej fazie poddano analizie funkcje usługowe (zarówno podstawowe, jak i wyższego rzędu) zdezagregowane na poszczególne sekcje.

Do pomiaru funkcji posłużono się następującymi miernikami:

- w przypadku rolnictwa: udział osób posiadających własne źródła utrzymania, dla których głównym źródłem utrzymania jest praca na własny rachunek w gospodarstwie rolnym lub na działce rolnej w ogólnej liczbie osób posiadających własne źródła utrzymania (w %);
- w przypadku pozarolniczej działalności gospodarczej: liczba podmiotów gospodarczych na 1 tys. mieszkańców;
- w przypadku mieszkalnictwa: liczba mieszkań w stosunku do powierzchni (na 1 km²).

Taki dobór mierników był spowodowany zarówno względami merytorycznymi (dopasowanie mierników do celu badań), jak i możliwością uzyskania kompletnych i porównywalnych danych statystycznych. Wszystkie dane statystyczne pochodzą z Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Łodzi i w części są rezultatem, przeprowadzonego w 2002 r., NSP. W przypadku analizy pozarolniczych funkcji gospodarczych istniała możliwość wykorzystania również danych o zatrudnie-

niu, uznano jednak, że do badania zjawisk związanych z 'metropolitalnością' miernik bazujący na liczbie firm jest właściwszy, bo to przede wszystkim one generują powiązania zewnętrzne, tak istotne dla funkcjonowania metropolii. Dodatkowo, w celu uzyskania sygnałnej informacji o dynamice procesów w strefie metropolitalnej Łodzi, w odniesieniu do ludności i zasobów mieszkaniowych określono dynamikę zmian na podstawie, wziętego do badań, okresu 3-letniego obejmującego lata 2000-2002. Posłużono się odpowiednio miernikiem salda migracyjnego oraz liczbą, oddanych do użytku, mieszkań.

3.1. Funkcje gospodarcze – rolnictwo

Wśród 31 badanych jednostek terytorialnych⁴ w co trzeciej funkcja rolnicza była bardzo słabo rozwinięta – były to wszystkie miasta obszaru metropolitalnego, jak i dwie gminy nie posiadające statusu miejskiego: Andrespol i Ksawerów. Z kolei, w blisko 1/3 ogólnej liczby gmin funkcja rolnicza była silnie rozwinięta i stanowiła podstawę utrzymania dużej części mieszkańców – są to przede wszystkim gminy położone w większej odległości od Łodzi, głównie w północnej i wschodniej części obszaru metropolitalnego (Brzeziny, Dmosin, Jeżów, Stryków, Głowno, Ozorków i Parzęczew, a także Tuszyn, Brójce i Dłutów). W gminach tych odsetek osób utrzymujących się z rolnictwa 3-4-krotnie przewyższał średni wskaźnik dla całego obszaru metropolitalnego (z wyłączeniem Łodzi) wynoszący 6%. Pełną typologię, przeprowadzoną z punktu widzenia roli funkcji rolniczej, jednostek terytorialnych wchodzących w skład obszaru metropolitalnego prezentuje tab. 1.

3.2. Pozarolnicze funkcje gospodarcze

W pozarolniczych sektorach gospodarki na terenie Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego łącznie było zarejestrowanych 128,5 tys. firm, z czego ponad połowa przypadała na firmy działające w sektorze usług podstawowych, nieco ponad 1/4 w sektorze przemysłowo-budowlanym i blisko 1/4 w sektorze usług wyższego rzędu. Funkcja gospodarcza (z wyłączeniem rolnictwa) najsilniej była reprezentowana w kilku miastach: Łodzi, Tuszynie, Brzezinach, Koluszkach, Pabianicach i Aleksandrowie

⁴ Z analizy funkcji rolniczej wyłączono Łódź, ze względu na potencjał gospodarczy tego wielkiego miasta, w którym funkcja rolnicza jest relatywnie (w stosunku do innych sekcji gospodarki) niewielka (włączenie Łodzi prowadziłoby do zatarcia obrazu zróżnicowania funkcji rolniczej na pozostałym obszarze metropolitalnym).

Tabela 1

Typologia funkcjonalna gmin w zakresie działalności rolniczej

Gmina	Ludność utrzymująca się z rolnictwa w 2002 r.*		Funkcja rolnicza (0 = bardzo słabo rozwinięta, V = bardzo silnie rozwinięta)
	Osób ogółem	%**	
ŁÓDŹ	–	–	0
POW. BRZEZIŃSKI			
m. Brzeziny	184	2,4	0
Brzeziny	781	23,4	IV
Dmosin	850	26,4	V
Jeżów	528	21,4	IV
Rogów	502	16,1	III
POW. ŁÓDZKI WSCH.			
Koluszki miasto	46	0,5	0
Koluszki wieś	421	6,9	II
Tuszyn miasto	96	2,1	0
Tuszyn wieś	885	29,1	V
Andrespol	89	1,2	0
Brójce	704	21,0	IV
Nowosolna	222	11,0	II
Rzgów	717	12,6	III
POW. PABIANICKI			
m. Konstantynów	126	1,1	0
m. Pabianice	144	0,3	0
Diutów	592	21,4	IV
Dobroń	412	10,0	II
Ksawerów	179	3,9	I
Lutomiersk	731	16,2	III
Pabianice	530	14,9	III
POW. ZGIERSKI			
m. Głowno	176	1,8	0
m. Ozorków	111	0,8	0
m. Zgierz	200	0,5	0
Aleksandrów Ł. miasto	69	0,5	0
Aleksandrów Ł. wieś	478	14,7	III
Stryków miasto	52	2,1	0
Stryków wieś	1 131	19,7	IV
Głowno	1 253	36,3	V
Ozorków	1 081	25,8	V
Parzęczew	666	19,7	IV
Zgierz	827	11,6	II
RAZEM (bez Łodzi)***	14 783	6,0	

* osoby posiadające własne źródła utrzymania, dla których głównym źródłem utrzymania jest praca na własny rachunek w gospodarstwie rolnym lub na działce rolnej.

** w stosunku do ogólnej liczby osób posiadających własne źródła utrzymania.

*** ogólna liczba osób posiadających własne źródła utrzymania (bez Łodzi) 245,5 tys.

oraz dwóch gminach wiejskich: Ksawerowie i Rzgowie, gdzie liczba zarejestrowanych firm na 1 tys. mieszkańców przekraczała średnią dla całego badanego obszaru (111 podmiotów/1 tys. mieszkańców). Względnie słabiej funkcje gospodarcze były reprezentowane w pozostałych ośrodkach miejskich (Zgierzu, Głownie i Konstantynowie). Natomiast na większości terenów strefy podmiejskiej Łodzi, w gminach wiejskich powiatu brzezińskiego, łódzkiego wschodniego (z wyjątkiem Rzgowa i Andrespola), pabianickiego (z wyjątkiem Ksawerowa) i zgierskiego działalność w sektorach pozarolniczych była słabo rozwinięta (por. tab. 2).

Dość odmiennie od tego syntetycznego ujęcia funkcji gospodarczych przedstawia się rozkład funkcji dla poszczególnych sektorów, zwłaszcza usługowych (por. tab. 3). Funkcja przemysłowa (wraz z budownictwem) szczególnie wyraźnie zaznacza się w takich miastach, jak Aleksandrów, Tuszyn, Brzeziny, Pabianice i Głowno oraz na terenach Ksawerowa, Andrespola, Rzgowa, terenach wiejskich Aleksandrowa i Pabianic. Niezłe w funkcję przemysłową są wyposażone jednostki wchodzące w skład powiatu łódzkiego wschodniego (z wyjątkiem terenów wiejskich Koluszek i Tuszyń) oraz powiatu pabianickiego, natomiast funkcja ta w niewielkim stopniu występuje na terenach wiejskich powiatów brzezińskiego i zgierskiego.

Funkcja usług podstawowych w większości jednostek jest rozwinięta na średnim poziomie, jednak kilka z nich wyraźnie się wyróżnia pod względem wyposażenia w podmioty działające w tym obszarze gospodarczym. Najlepsze wyposażenie charakteryzuje Śródmieście Łodzi oraz Tuszyn (miasto), Rzgów i Ksawerów. Z kolei najslabiej wypadają gminy wiejskie leżące na obrzeżach Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego. Wśród poszczególnych działalności zaliczanych do usług podstawowych w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym najliczniej (w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców) występowały firmy handlowe (hurt, detal i naprawy; 38/1tys. mieszkańców); znacznie mniej było firm z sekcji obejmującej 'transport, gospodarkę magazynową i łączność' (8,3/1 tys. mieszkańców), jak i sekcji 'hotele i restauracje' (2,7/1 tys. mieszkańców). Funkcja handlowa jest tą, która wykazuje względnie najbardziej wyrównany poziom rozwoju i tylko kilka jednostek wyraźnie odbiega od średniej. Przede wszystkim są to: miasto Tuszyn i gminy Ksawerów oraz Rzgów gdzie na 1 tys. mieszkańców przypada aż 50-60 firm handlowych. Nieco mniejsza ich liczba, ale też wyraźnie powyżej średniej, notowana jest w Śródmieściu Łodzi, Brzezinach, Koluszkach (miasto) i Głownie. Względnie słabo handel jest reprezentowany w wiejskich gminach leżących na północnych obrzeżach obszaru metropolitalnego (zwłaszcza Ozorków, Parzęczew).

Tabela 2

Typologia funkcjonalna gmin w zakresie pozarolniczej działalności gospodarczej
– jednostki prawne (podmioty) według sektorów (grup sekcji)*

Gminy	Liczba jednostek prawych na 1 tys. mieszkańców				Funkcja gospodarcza (0 = bardzo słabo rozwinięta, ..., V = bardzo silnie rozwinięta)			
	D+E+F	GHIOP	JKLMN	ogółem	D+E+F	GHIOP	JKLMN	ogółem
ŁÓDŹ								
– Bałuty	26	56	33	115	III	III	IV	IV
– Górna	26	55	26	107	III	III	III	III
– Polesie	28	57	32	116	III	III	IV	IV
– Śródmieście	30	75	47	152	III	V	V	V
– Widzew	28	56	28	112	III	III	III	IV
POW. BRZEZIŃSKI								
m. Brzeziny	33	59	21	113	IV	III	II	IV
Brzeziny	21	40	8	69	II	II	0	I
Dmosin	18	39	6	63	I	II	0	0
Jeżów	17	32	9	57	I	I	0	0
Rogów	17	38	10	66	I	I	0	I
POW. ŁÓDZKI WSCH.								
Koluszki miasto	31	62	18	111	III	III	I	IV
Koluszki wieś	19	36	9	65	I	I	0	I
Tuszyn miasto	39	82	14	136	V	V	I	V
Tuszyn wieś	17	45	9	71	I	II	0	I
Anderspol	32	55	14	101	IV	III	I	III
Brójce	23	36	17	76	II	I	I	I
Nowosolna	26	40	12	78	III	II	0	I
Rzgów	35	73	15	123	IV	IV	I	IV
POW. PABIANICKI								
m. Konstantynów	28	47	15	90	III	II	I	II
m. Pabianice	32	60	24	116	IV	III	II	IV
Dłutów	27	30	8	64	III	I	0	0
Dobroń	28	43	11	81	III	II	0	II
Ksawerów	45	71	21	136	V	IV	II	V
Lutomiersk	25	38	11	74	II	I	0	I
Pabianice	34	46	11	90	IV	II	0	II
POW. ZGIERSKI								
m. Głowno	35	60	16	110	IV	III	I	III
m. Ozorków	18	44	16	78	I	II	I	I
m. Zgierz	30	57	22	109	III	III	II	III
Aleksandrów miasto	51	52	16	119	V	III	I	IV
Aleksandrów wieś	41	47	14	102	V	II	I	III
Stryków miasto	30	51	18	99	III	III	I	III
Stryków wieś	20	34	10	63	II	I	0	0
Głowno	10	24	4	38	0	0	0	0

Ozorków	11	27	11	49	0	I	0	0
Parzęczew	14	25	9	48	I	0	0	0
Zgierz	25	39	13	77	II	II	I	I
Razem	28	56	27	111				

* sekcje obejmują: D+E+F - przetwórstwo przemysłowe, wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę, budownictwo; G - handel hurtowy i detaliczny, naprawy; H - hotele i restauracje; I - transport, gospodarka magazynowa, łączność; J - pośrednictwo finansowe; K - obsługa nieruchomości, wynajem, nauka, usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej; L - administracja publiczna, obrona narodowa, obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i zdrowotne; M - edukacja; N - ochrona zdrowia i opieka społeczna; O+P - pozostała działalność usługowa oraz gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników.

Hoteli i restauracji najwięcej jest w ośrodkach miejskich, ale nie jest to prawidłowość potwierdzająca się w każdym przypadku – wyraźny niedorozwój wśród miast charakteryzuje w tym zakresie Brzeziny i Aleksandrów. Natomiast najlepiej, poza Śródmieściem Łodzi, wypadają Tuszyń (miasto i wieś) oraz Stryków (miasto), a w dalszej kolejności także pozostające poza granicami miast tereny Aleksandrowa, Pabianic i Rzgowa. Działalność związana z prowadzeniem firm transportowych, magazynowych i łącznościowych, poza Łodzią, silniej reprezentowana jest tylko w trzech jednostkach: dwóch największym miastach aglomeracji (Pabianicach i Zgierzu) oraz w Ksawerowie.

Bardzo duże różnice występują w wyposażeniu jednostek w usługi wyższego rzędu. Funkcja ta w większości z nich jest słabo reprezentowana i poza Łodzią praktycznie nieco silniej zaznacza się tylko w większych miastach satelickich, tj. Zgierzu, Pabianicach i Brzezinach; na tym tle wśród pozostałych jednostek wyróżnia się również gmina Ksawerów. W obrębie samej Łodzi, skupiającej relatywnie (na 1 tys. mieszkańców) najwięcej firm świadczących usługi 'rzadkie', zdecydowanie dominuje Śródmieście. Tak więc spośród wszystkich sektorów gospodarczych funkcja usług wyższego rzędu (obejmująca pośrednictwo finansowe, obsługę nieruchomości, naukę i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, edukację oraz ochronę zdrowia i opiekę społeczną) wykazuje w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym największy stopień koncentracji.

Instytucje związane z pośrednictwem finansowym praktycznie są obecne tylko w Łodzi (przy czym, co charakterystyczne, nie zaznacza się dominacja Śródmieścia, a usługi te są w podobnym zakresie reprezentowane we wszystkich dzielnicach) oraz w znacznie już słabszym stopniu w nielicznych miastach regionu. Warto zwrócić uwagę na słabą obecność tej działalności na terenie jednostek, które mają silnie rozwinięte funkcje produkcyjne lub handlowe, takich jak Tuszyń, Ksawerów czy Rzgów.

Tabela 3

Zróźnicowanie funkcjonalne łódzkiego obszaru metropolitalnego – funkcje gospodarcze podstawowe i dobrze rozwinięte (z uwzględnieniem sekcji w usługach)

Gminy	Funkcje podstawowe	Funkcje dobrze rozwinięte
ŁÓDŹ – Bałuty – Górna – Polesie – Śródmieście – Widzew	hotele i restauracje, nauka i obsługa działalności gospodarczej, edukacja, ochrona zdrowia	transport i łączność; pośrednictwo finansowe; nauka i obsługa działalności gospodarczej; edukacja, ochrona zdrowia transport i łączność; pośrednictwo finansowe, nauka i obsługa działalności gospodarczej; ochrona zdrowia handel, pośrednictwo finansowe transport i łączność; pośrednictwo finansowe; edukacja
POW. BRZEZIŃSKI m. Brzeziny Brzeziny Dmosin Jeżów Rogów	rolnictwo	przemysł, handel rolnictwo rolnictwo
POW. ŁÓDZKI WSCH. Koluszki miasto Koluszki wieś Tuszyń miasto Tuszyń wieś Andrespol Brójce Nowosolna Rzgów	przemysł, handel, hotele i restauracje rolnictwo, hotele i restauracje handel	handel przemysł, rolnictwo przemysł, hotele i restauracje
POW. PABIANICKI m. Konstantynów m. Pabianice Dłutów Dobroń Ksawerów Lutomiersk Pabianice	przemysł, handel	przemysł, hotele i restauracje, transport i łączność rolnictwo transport i łączność przemysł, handel

POW. ZGIERSKI		
m. Głowno		przemysł, handel
m. Ozorków		
m. Zgierz		transport i łączność
Aleksandrów miasto	przemysł	
Aleksandrów wieś	przemysł	hotele i restauracje
Stryków miasto	hotele i restauracje	
Stryków wieś		rolnictwo
Głowno	rolnictwo	
Ozorków	rolnictwo	
Parzęczew		rolnictwo
Zgierz		

Bardzo nierównomiernie rozkłada się również funkcja obejmująca sekcję, której głównym komponentem jest działalność naukowa i obsługa podmiotów gospodarczych. W większości jednostek terytorialnych tej funkcji jest brak lub występuje szczątkowo. Praktycznie działalność ta koncentruje się w Łodzi (znacznie słabiej w dwóch największych miastach: Pabianicach i Zgierzu oraz Ksawerowie), choć i w przestrzeni miasta występuje wyraźna koncentracja w Śródmieściu.

Funkcja edukacyjna, wśród funkcji zaliczanych do sektora usług wyższego rzędu, jest względnie najbardziej równomiernie rozłożona w przestrzeni, choć i tu zaznacza się znaczna dominacja przede wszystkim Śródmieścia Łodzi i w nieco mniejszym stopniu dwóch innych dzielnic: Bałut i Widzewa.

Dość znaczna polaryzacja przestrzeni dotyczy natomiast ochrony zdrowia. Obok wielu jednostek nieźle wyposażonych w instytucje działające w tym obszarze, zwłaszcza większych jednostek miejskich, istnieje wiele gmin gdzie funkcja ta jest słabo reprezentowana; i w tym przypadku wyraźna jest dominacja Śródmieścia Łodzi i (słabsza) dwóch dzielnic: Bałut i Polesia.

Zróżnicowanie funkcjonalne Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego pod względem funkcji gospodarczych prezentuje tab. 3. Z tabeli tej, prezentującej ujęcie syntetyczne, wynika że nieco mniej niż 1/3 ogólnej liczby analizowanych jednostek przestrzennych ma wyraźnie wykształcone funkcje podstawowe, przy czym najczęściej jest to przemysł (miasto Tuszyn, Ksawerów, miasto Aleksandrów i tereny wiejskie Aleksandrowa) oraz rolnictwo (gminy Dmosin, Głowno, Ozorków i tereny wiejskie gminy Tuszyn). Usługi odgrywają rolę podstawową tylko w niektórych jednostkach pozałódzkich i są to wyłącznie usługi zali-

czane do sektora III: handel (miasto Tuszyń, gminy Rzgów, Ksawerów) oraz hotele i restauracje (tereny miejskie i wiejskie Tuszyń i Strykowa). W zakresie funkcji usługowej zdecydowanie nad wszystkimi pozostałymi jednostkami góruje Śródmieście, gdzie obok hoteli i restauracji, w grupie funkcji podstawowych znalazły się również nauka i obsługa działalności gospodarczej, edukacja oraz ochrona zdrowia. Funkcje, które mogą być zaliczane do metropolitalnych (należące do sektora IV) wykazują silną koncentrację na terenie Łodzi, a różnica w tym zakresie między centrum miasta i pozostałymi dzielnicami również jest znaczna.

3.3. Funkcja mieszkaniowa

W Łódzkim Obszarze Metropolitalnym zasoby mieszkaniowe liczą 444,3 tys. mieszkań, co w przeliczeniu na 1 km² daje 202 mieszkania. Rozkład przestrzenny tych zasobów zasadniczo odpowiada rozmieszczeniu jednostek miejskich, przy wyraźnej dominacji Łodzi (1076 mieszkań/1 km²) oraz względnie słabszej koncentracji funkcji mieszkaniowej, w takich miastach, jak Brzeziny, Tuszyń i Stryków. Natomiast wśród gmin wiejskich nieco większa koncentracja zabudowy mieszkaniowej zaznacza się tylko w Andrespolu i Ksawerowie (nieco pow. 150 mieszkań/1 km²).

Tabela 4

Typologia gmin w zakresie funkcji mieszkaniowej – stan w 2002 r.

Gminy	Mieszkania/ km ²		Saldo migracji (2000-2002)/km ²		Mieszkania oddane do użytku (2000-2002)/km ²	
	liczba	funkcja*	liczba	typ**	liczba	typ***
ŁÓDŹ			-8,2	-XXX		
– Bałuty	1238	V			12	V
– Górna	1086	V			12	V
– Polesie	1396	V			14	V
– Śródmieście	5123	V			7	V
– Widzew	611	V			17	V
POW. BRZEZIŃSKI						
m. Brzeziny	187	II	-0.9	-X	1,5	I
Brzeziny	14	0	0,2	+X	0,2	0
Dmosin	15	0	-0,2	-X	0,0	0
Jeżów	17	0	0,1	+X	0,0	0
Rogów	22	0	-0,4	-X	0,2	0

POW. ŁÓDZKI WSCH.						
Koluszki miasto	483	IV	0,3	+X	7,2	IV
Koluszki wieś	20	0	0,7	+X	0,5	0
Tuszyn miasto	107	II	0,2	+X	0,5	0
Tuszyn wieś	12	0	0,9	+X	0,4	0
Andrespol	153	II	21,5	+XXX	7,5	IV
Brójce	21	0	1,7	+X	0,5	0
Nowosolna	18	0	4,4	+XX	1,7	II
Rzgów	41	0	3,8	+XX	1,9	II
POW. PABIANICKI						
m. Konstantynów	224	III	7,1	+XXX	6,5	IV
m. Pabianice	870	V	-5,3	-XX	5,1	IV
Dłutów	13	0	0,9	+X	0,3	0
Dobroń	21	0	2,8	+X	0,5	0
Ksawerów	158	II	11,0	+XXX	4,4	III
Lutomiersk	17	0	1,1	+X	0,1	0
Pabianice	19	0	1,1	+X	1,0	I
POW. ZGIERSKI						
m. Głowno	261	III	-0,7	-X	6,2	IV
m. Ozorków	459	IV	-3,6	-XX	4,1	III
m. Zgierz	502	IV	7,1	+XXX	11,9	V
Aleksandrów miasto	527	IV	17,9	+XXX	5,4	IV
Aleksandrów wieś	14	0	3,3	+XX	1,0	I
Stryków miasto	158	II	-1,1	-X	1,5	I
Stryków wieś	17	0	1,2	+X	0,4	0
Głowno	13	0	-0,3	-X	0,1	0
Ozorków	19	0	-0,1	-X	0,5	0
Parzęczew	16	0	-0,4	-X	0,2	0
Zgierz	17	0	1,5	+X	1,1	I
RAZEM	202		0,4		2,5	

* Funkcja mieszkaniowa: 0 = bardzo słabo rozwinięta, ..., V = bardzo silnie rozwinięta

** Saldo migracji: -XXX = silnie ujemne, ..., +XXX = silnie dodatnie

*** Przyrost zasobów mieszkaniowych: 0 = bardzo słaby, ..., V = bardzo silny

Analizując funkcję mieszkaniową warto zwrócić uwagę na zróżnicowaną politykę gmin aglomeracji łódzkiej w stosunku do budownictwa mieszkaniowego. Próbę klasyfikacji lokalnych polityk mieszkaniowych na podstawie wybranych mierników (odsetek powierzchni gminy przeznaczony w *studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego* pod budownictwo mieszkaniowe, liczbę osób przypadającą na 1 ha terenów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe, wzajemne proporcje terenów przeznaczonych pod poszczególne typy zabudowy oraz rozmieszczenie terenów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe) dla gmin

sąsiadujących z Łodzią przeprowadziła Milewska (2003). Analiza pozwoliła wyróżnić cztery grupy gmin:

- z ekspansywną polityką mieszkaniową ukierunkowaną na zaspokojenie popytu generowanego przez mieszkańców sąsiednich jednostek, rezerwujące znaczne tereny pod zabudowę mieszkaniową (ponad $1/4$ powierzchni gminy; niewspółmiernie dużo do potrzeb własnych), zarówno rezydencjonalną, jak i letniskową (zwłaszcza gmina Zgierz); w tej grupie są: miasto Konstantynów Łódzki oraz gminy Ksawerów, Rzgów, Nowosolna i Zgierz;
- o selektywnej polityce mieszkaniowej, zakładające przede wszystkim adaptację i uzupełnianie istniejącej zabudowy, rzadko dopuszczające wyjście poza istniejące ciągi zabudowy, jednak przeznaczające na zainwestowanie pod budownictwo mieszkaniowe ok. 10% swojej powierzchni (gminy Stryków i Pabianice);
- o podobnej polityce, jak w grupie drugiej, ale dodatkowo dopuszczające przeznaczenie pod budownictwo mieszkaniowe nowych, dotychczas nie zainwestowanych terenów, z położeniem nacisku na realizację zabudowy jednorodzinnej i mieszkaniowo-zagrodowej;
- nastawione na zaspakajanie potrzeb mieszkaniowych własnych obywateli, przede wszystkim przez promowanie działań adaptacyjnych, modernizacyjnych i wymiany istniejącej zabudowy; nowe budownictwo mieszkaniowe może występować prawie wyłącznie w postaci uzupełnień zabudowy (miasta Zgierz i Pabianice).

Obecne tendencje rozwojowe w zakresie przemieszczeń ludności i zmian w rozkładzie funkcji mieszkaniowej prezentuje analiza zawarta w tab. 4. Punkt wyjścia dla typologii jednostek przestrzennych stanowi w tym przypadku saldo migracji i liczba oddanych mieszkań na 1 km² w 3-letnim okresie obejmującym lata 2000-2002. Jednostką, która odnotowała największy względny (na 1 km²) odpływ ludności była Łódź, a podobna tendencja choć nieco słabsza zaznaczyła się jeszcze w dwóch miastach, tj. w Pabianicach i Ozorkowie. Silny względny (na 1 km²) napływ ludności odnotowały przede wszystkim Andrespol, Ksawerów, Aleksandrów (miasto i wieś), Konstantynów i Zgierz, a w nieco tylko mniejszym stopniu, Nowosolna i Rzgów. Ten kierunek napływu ludności częściowo nawiązuje do rozkładu silnie rozwiniętych pozarolniczych funkcji gospodarczych. Przyrost zasobów mieszkaniowych nie zawsze odpowiadał trendom przemieszczania ludności. Do jednostek, w których względne (na 1 km²) tempo rozwoju funkcji mieszkaniowej korespondowało z silnym napływem ludności można zaliczyć gminy: Andrespol, Konstantynów, miasta Zgierz i Aleksandrów. Silny przyrost zasobów mieszkaniowych no-

towały także gminy z (często silnym) ujemnym (lub słabo dodatnim) saldem migracji – przede wszystkim Łódź i Pabianice, co oznacza poprawę warunków mieszkaniowych ludności zamieszkującej te jednostki (także miasta Brzeziny, Koluszki, Głowno i Ozorków). Przyrost zasobów mieszkaniowych w Łodzi koncentrował się przede wszystkim we wschodniej części miasta, w dzielnicy Widzew (w latach 2000-2003 – 17 nowych mieszkań na 1 km²), a także występował w formie zabudowy plombowej i dogęszczania już istniejących dzielnic mieszkaniowych (por. Marszał 1999).

Uwagi końcowe

Obszar metropolitalny Łodzi jest bardzo zróżnicowany pod względem funkcjonalnym, przy czym tylko tereny samego miasta oraz sąsiednie ośrodki miejskie i częściowo bliżej położone gminy (bezpośrednio przylegające do miasta) przejęły część funkcji typowo miejskich i stanowią silnie zintegrowany obszar wyposażony w funkcje o charakterze miejskim. Natomiast gminy położone na obrzeżach Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego są słabo wyposażone w funkcje produkcyjne i usługowe, o małej koncentracji ludności i dominującej funkcji rolniczej. Spośród gmin nie mających statusu miejskiego szczególnie silnie rozwinięte funkcje produkcyjno-usługowe mają Rzgów, Ksawerów i Andrespol, a także Aleksandrów i Pabianice. Natomiast funkcje mieszkaniowe mają coraz bardziej istotne znaczenie zwłaszcza w Andrespolu i Ksawerowie. Wyraźnie rysują się tendencje dekoncentracji funkcji mieszkaniowej, przy czym najbardziej atrakcyjne okazują się tereny Andrespola, Konstantynowa, Ksawerowa, Zgierza i Aleksandrowa, a więc bezpośrednio przylegające do granic Łodzi. Już dziś, z funkcjonalnego punktu widzenia, trzy gminy: Rzgów, Ksawerów i Andrespol cechuje struktura typowa dla terenów miejskich (por. tab. 5). Obszarem, który jak dotychczas, pod względem funkcjonalnym najslabiej wpisuje się w Łódzki Obszar Metropolitalny są gminy leżące w jego północnej i północno-wschodniej części.

Funkcje o charakterze metropolitalnym wykazują silną koncentrację w Łodzi, przede wszystkim w Śródmieściu. Brak jest natomiast wykształconej strefy metropolitalnej wokół Łodzi, rozumianej jako obszar o komplementarnie rozwiniętej strukturze funkcjonalnej w odniesieniu do usług wyższego rzędu (miasteczka uniwersyteckie, parki technologiczne, centra rozrywkowo-handlowe). Słaby rozwój funkcji gospodarczych w zakresie działalności sektora IV na pozostałych obszarach świadczy o słabości Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego jako całości.

Tabela 5

Zróźnicowanie funkcjonalne łódzkiego obszaru metropolitalnego
– ważne funkcje gospodarcze i mieszkaniowe (synteza)*

Gminy	Funkcja rolnicza	Funkcje gospodarcze pozarolnicze	Funkcje mieszkaniowe	Zmiany ludnościowe (migracje)
ŁÓDŹ				---
– Bałuty		++	+++	
– Górna		+	+++	
– Polesie		++	+++	
– Śródmieście		+++	+++	
– Widzew		++	+++	
POW. BRZEZIŃSKI				
m. Brzeziny		++	+	
Brzeziny	++			
Dmosin	+++			
Jeżów	++			
Rogów	+			
POW. ŁÓDZKI WSCH.				
Koluszki miasto		++	++	
Koluszki wieś				
Tuszyn miasto		+++	+	
Tuszyn wieś	+			
Anderspol		+	+	+++
Brójce	++			
Nowosolna				++
Rzgów	+	++		++
POW. PABIANICKI				
m. Konstantynów			+	+++
m. Pabianice		++	++	--
Dłutów	++			
Dobroń				
Ksawerów		+++	+	+++
Lutomiersk	+			
Pabianice	+			
POW. ZGIERSKI				
m. Główno		+	+	
m. Ozorków			++	--
m. Zgierz		+	++	+++
Aleksandrów miasto		++	++	+++
Aleksandrów wieś	+	+		++

Stryków miasto		+	+	
Stryków wieś	++			
Głowno	+++			
Ozorków	+++			
Parzęczew	++			
Zgierz				

* Dla funkcji gospodarczych i mieszkaniowych liczba plusów odpowiada stopniowi rozwoju funkcji:
+ znacznie rozwinięta; ++ silnie rozwinięta; +++ bardzo silnie rozwinięta.

Dla zmian ludnościowych liczba plusów i minusów odpowiednio obrazuje wielkość dodatniego lub ujemnego salda migracji w latach 2000-2002: -- silny odpływ; --- bardzo silny odpływ; ++ silny napływ; +++ bardzo silny napływ.

Literatura

- Gaczek W., 2004, *Zmiany innowacyjności gospodarki wybranych metropolii w Polsce*, [w:] K. Szotek, A. Zakrzewska-Półtorak (red.), *Obszary metropolitalne a rozwój regionalny i lokalny*. Wrocław.
- Gawryszewski A., Korcelli P., Nowosielska E., 1998, *Funkcje metropolitalne Warszawy*. Zeszyty IGiPZ PAN 53, Warszawa.
- Gontarski Z., 1973, *W sprawie delimitacji i typologii wielkomiejskich układów osadniczych (obszarów metropolitalnych)*, [w:] *Aglomeracje miejskie w Polsce – pojęcia i terminologia*. Biuletyn KPZK PAN, z. 79, Warszawa.
- Jałowiecki B., 1999a, *Współczesne przekształcenia struktury osadniczej i przestrzeni miejskiej*, [w:] *Cywilizacja informacyjna a przekształcenia przestrzeni. Zmiany strukturalne metropolii polskich*, J. Kołodziejski, T. Parteka (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 186, Warszawa, s. 27-76.
- Jałowiecki B., 1999b, *Metropolie*. Białystok.
- Kuciński K., Kudłacz T., Markowski T., Ziobrowski Z., 2002, *Zintegrowany rozwój aglomeracji a konkurencyjność polskiej przestrzeni*. Studia KPZK PAN, t. CXI, Warszawa.
- Liszewski S., 1999, *Ewolucja funkcji regionotwórczych Łodzi*, [w:] *Zasięg regionu łódzkiego w świetle badań społecznych preferencji przynależności administracyjnej i powiązań społeczno-gospodarczych*. Acta Univ. Lodz. Folia Geographica Socio-Oeconomica., Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 41-59.
- Liszewski S., 2001, *Ewolucja funkcjonalna Łodzi*, [w:] *Zarys monografii województwa łódzkiego*, S. Liszewski (red.). Łódź, s. 29-46.
- Maik W., 2003, *Pojęcie metropolii a problem badania funkcji metropolitalnych*, [w:] *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni*, I. Jażdżewska (red.). Łódź, s. 9-18.
- Marszał T., 1999, *Struktura przestrzenna wielorodzinnego budownictwa mieszkaniowego w Łodzi w latach 90*, [w:] *Budownictwo mieszkaniowe w latach 90. – zróżnicowanie przestrzenne i kierunki rozwoju*, T. Marszał (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 190, Warszawa, s. 69-90.

- Marszał T., 2004, *Some Remarks on Metropolitan Development – the Case of the City of Lodz*, [w:] T. Gök, T. Marszał (eds.) *Urban and Regional Development – Concepts and Experiences*. Studia Regionalia vol. 14, Warszawa, s. 129-136.
- Marszał T., 2005, *Struktura funkcji gospodarczych w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym*, [w:] *Gospodarka w przestrzeni polskich miast*, T. Marszał (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 216, w druku.
- Milewska K., 2003, *Problematyka budownictwa mieszkaniowego w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego na przykładzie gmin aglomeracji łódzkiej*, [w:] *Zagospodarowanie przestrzeni miejskiej Łodzi*, T. Marszał (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 203, Warszawa, s. 61-78.
- Nowakowska A., 2004, *Pozycja metropolitalna Łodzi na tle dużych ośrodków miejskich w Polsce*, [w:] *Obszary metropolitalne a rozwój regionalny i lokalny*, A. Zakrzewska-Półtorak (red.). Wrocław.
- Parysek J. J., 2000a, *Polskie metropolie jako ogniwa procesu transformacji i przemian przestrzenno-strukturalnych (na tle metropolii europejskich)*, [w:] *Uwarunkowania i strategie rozwoju regionalnego w procesach integracji europejskiej*, Z. Mikołajewicz (red.). Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 361-380.
- Parysek J. J., 2000b, *Metropolises and Processes of Metropolitanisation*. *Geographica Polonica*, s. 25-42.
- Parysek J. J., 2003, *Metropolie: metropolitalne funkcje i struktury przestrzenne*, [w:] *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni*, I. Jażdżewska (red.). Łódź, s. 19.
- Pięta-Kanurska M., 2004, *Miejsce dużych miast polskich w sieci metropolii europejskich*, [w:] *Gospodarka – przestrzeń – rozwój*, K. Wilk, M. Łyszczak (red.). Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 1016, Wrocław.
- Soldatos P., 1987, *La nouvelle generatios des villes internationales*. Montreal.
- Swianiewicz P., Dziemianowicz W., 1998, *Atrakcyjność inwestycyjna miast*. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Transformacja Gospodarki nr 95, Warszawa.
- Śleszyński P., 2003, *Funkcje metropolitalne Warszawy – zarys problematyki*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *op.cit.*, s. 119-145.
- Wolaniuk A., 1997, *Funkcje metropolitalne Łodzi i ich rola w organizacji przestrzennej*. ŁTN, Łódź.